

RANGSHUNOSLIK NAZARIYASI VA BO'YOQ BILAN ISHLASH USULLARI

¹Bo'ronova Munisa Davlat qizi

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti 2-bosqich magistranti,

²N.Dj. Yodgorov

Ilmiy rahbar: P.f.n. professor.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7572474>

ARTICLE INFO

Received: 14th January 2023

Accepted: 25th January 2023

Online: 26th January 2023

KEY WORDS

Akvarel, guash, moybo'yoq, rangshunoslik, yorug'lik, nazariya.

ABSTRACT

O'rta Osiyoda qadimdan ranglar haqidagi ta'limot kitob miniatyurasi bilan bog'liq holda rivojlanib kelgan. Musavvirlik hunari rang tanlash va ularni tayyorlashni bilishni talab etgan. XIV-XV asrlarda rang tayyorlash texnologiyasi haqida qator risolalarda qimmatli fikrlar bayon etilgan. Ushbu maqolada rangshunoslik nazariyasi va bo'yoq bilan ishlash usullari haqida so'z yuritiladi.

Asosiy qism

XVII asming mashhur olimi Issak Nyuton oq yorug'likni ko'p rangli ekanligini isbotlagan, ya'ni spektr ranglarini hosil qilgan. Buning uchun Nyuton quyoshning oq yorug'ligini derazadagi qora pardaning ingichka tirqishidan o'tkazgan va yoMiga uch qirrali prizma qo'ygan, natijadafiar xil ranglardan (qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, zangori, ko'k va binafsha) iborat keng yorug'lik dastasi ko'ringan.

San'atshunos I.V. Gyoteni ko'proq ranglarning kishi organizmiga ko'rsatadigan ta'siri qiziqtirgan. Gyote «Ranglar haqidagi ta'limot» nomli asarida ranglarni iliq va sovuq tuslarga ajratib, iliq (sarg'ish qizil) ranglar kishida kayfi chog'liq tuyg'usini, sovuq (havo rang, yashil) ranglar va ma'yuslik tuyg'usini uyg'otishi haqida yozgan. Umuman, Yevropada oq rang pokizalik, shodiyona, aqllilik, sariq rang esa g'amginlik shodiyonalik hisoblangan. Ko'k, quyuyq soya kabi jiddiy, yetuklik qora – alam, qarilik, noma'lumlik sifatida qaralgan. Qizil – ta'sirchanlik, yoshlik va insoniylik rangidek qabul qilingan.

Rang muammolarini o'rganishga yapon olimlari hamisha jiddiy qarashgan. Hozir ham dunyoda yagona bo'lgan Tokiodagi Rangshunoslik institutida inson qalbiga ta'sir etuvchi ranglar chuqur o'rganiladi. Hatto, rang asoslari fan sifatida Yaponiya maktablari dasturiga ham kiritilgan. Sharqda ham qadimdan ranglarga katta e'tibor berilgan. Jumladan, A.R. Beruniy o'zining «Kitob al-javohir fi ma'rifat al javohir» asarida turli minerallar va metallarning 200 dan ortiq rang nomlari, tusini mohirona tasvirlagan.

Shuningdek, o'z davrida A. Navoiy va Zahiriddin Boburlar rang nomlaridan unumli foydalanishgan.

Atrofimizni o'rab turgan tabiat nihoyatda go'zal va jozibali. Tabiiy yorug'lik manbai quyosh nurlari ostida har bir narsa o'zining muayyan rangiga ega boMib, yorqin tuslarda ko'rinadi. Quyoshning oq yorug'ligi aslida murakkab bo'lib, olamni turfa go'zalligi, ya'ni

bahorgi maysalar va yaproqlarning yashilligi, osmonning moviyligi, gullarning rang-barangligi hammasi shunga bog'liq.

Olimlar tomonidan aniqlangan yettita rang spektr ranglari deb atalib va rangshunoslikda ranglar doirasi deb yuritiladi.

Ranglar doirasida qizil, qizg'ish zarg'aldoq (nor-noranji), zarg'aldoq, sarg'ish zarg'aldoq, sariq, sarg'ish yashil, yashil, yashiltob zangori, havorang, ko'kimtir havorang, ko'k, ko'kimtir binafsha, qirmizi ranglarning har xil turlari ko'rinadi.

Ranglar doirasida rang turlari juda ko'p bo'lishi mumkin. Ranglarni doira bo'ylab joylanish tartibi muayyan saqlanadi.

Rang doirasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmidagilar iliq ranglar, ikkinchi yarmidagilar esa sovuq ranglardir.

Bunday nomlanishiga sabab – qizil, sariq ranglar olovni, qizigan temimi, cho'g'ni eslatadi, havorang, zangori, yashil, ko'klar esa muzni, suvning rangini eslatadi.

Bo'yoqlarning qo'shilishi bilan spektral ranglarning qo'shilishi orasida farq bor. *Asosiy ranglar* – qizil, sariq va ko'k. Bu rangli bo'yoqlar qo'shilishidan qora rangli bo'yoq hosil bo'ladi. Sariq va ko'k bo'yoqlarni aralashtirsak yashil rangdagi bo'yoq hosil bo'ladi. Demak, ikkita rangni optik aralashtirish natijasida rang hosil qiladigan ranglar o'zaro *to'ldiruvchi* (qo'shimcha) hisoblanadi. Masalan, to'q qizil va yashil, zangori va zarg'aldoq, qizil, sariq va ko'k, havorang, sarg'ish yashil va binafshalar o'zaro to'ldiruvchidir.

Tabiatdagi hamma ranglarni shartli ravishda ikkiga: *axromatik* va *xromatik* ranglarga bo'lish mumkin. Oqdan to'q qoragacha bo'lgan (oq, kulrang, qoramtir, qora, to'q qora) ranglar va och-to'qligi tufayli bir-biridan ajraladigan ranglar rassomlikda *axromatik* (rangsiz) deb yuritiladi. *Xromatik* ranglar bir-biridan och-to'qligi, rangi bilan ham farqlanadi.

Ranglarning nomini ifodalovchi, ya'ni ularning birini qizil, ikkinchisi ko'k, uchinchi binafsha deb atalishiga asos bo'lgan belgisi *rang tusi* deyiladi.

Biror *xromatik* rangga ochroq kulrang qo'shsak nursizlanadi, bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uning tarkibida sof bo'yoqning kamayganligidan darak beradi. Demak, rangning *to'yinganligi* yoki intensivligi deganda, uning kulrangga nisbatan rangdorlik darajasini tozaligini tushunish kerak.

Ranglar ma'lum nom bilan ataladi. *Kamaladagi* asosiy *sakkiz* rangning nomi *quyidagicha* nomlanishi *joizdir*: 1-qizil, 2-nor (noranji), 3-sariq, 4-yashil, 5-moviy, 6-ko'k, 7-safsar, 8-shol (qirmizi).

Beruniy ishlab chiqqan terminologiya bo'yicha ranglarni quyidagicha *nomlash* mumkin: 1- ahmarvash, 2-noranji, 3-asfarvash, 4-axzarvash, 5- azraqvash, 6-nilfom, 7-safsarvash, 8-usfurush.

Har qanday rang ham boshqa ranglar ta'sirida o'zgaradi. Bu hodisa – *ranglarning bir vaqtdagi qarama-qarshiligi* deyiladi. Qo'shni ranglar ta'sirida bironta rangning faqat och-to'qligi o'zgarsa – *och-to'qlik kontrasti* deb yuritiladi. *Rangli kontrasti* deganda, bitta rangning turli turlar *o'rtasidagi*, ya'ni uning bir-biridan nozik farqlanadigan turlari *o'rtasidagi* qarama-qarshiliklari *ham* nazarda tutiladi.

Rang bilan *ishlashda* ranglar uyg'unligini *bilish* katta ahamiyatga ega. Ikkita o'zaro mos ranglarni aniqlashda rang doirasidagi bir-biriga qarama-qarshi turgan ikki rang *olinadi*.

Narsa va tevarak atrofni tasvirlashda moy, *tempera*, akvarel, guash kabi bo'yoqlar ishlatiladi. Narsalarni bo'yoq yordamida tasvirlash *murakkab* bo'lib, kishidan *ranglarning xususiyatlari* va ularni ishlatish *usullarini bilishni* talab qiladi. Bo'yoqlar yordamida narsaning hajmi, materialligi va fazoviy holatini tasvirlash rangtasviming asosini tashkil etadi.

Akvarel bo'yoq bilan *ishlash* uchun hamma sharoit yaratilishi lozim. Akvarel bo'yoq bilan dastlabki mashqlar to'g'ri to'rtburchak *yuzasini* bir xil rang bilan tekis bo'yashdan boshlanadi. Bu *mashqlar* bo'yoq dan to'g'ri foydalana bilish malakalarini *rivojlantirishda* katta ahamiyatga ega. Shuningdek, akvarel bo'yoq bilan och rangni to'q rangga, to'q rangni och rangga aylantirish mashqlarini bajarish zarur.

Berilgan yuzani bir tekis qilib bo'yash uchun awal qorishtiriladigan idishga kerakli miqdorda bo'yoq tayyorlanadi.

Bu quyidagi usulda bajariladi;

Dastlab bo'yoqni eritish uchun *ozgina* suv quyib qo'yiladi. So'ngra, bo'yoq qorishtiriladigan idishga *keragicha* suv quyiladi. Ho'l mo'yqalam bilan bo'yoq olinib idishda qorishtiriladi, so'ngra uni oq qog'ozga surtib tekshirib ko'riladi. Agarda bo'yoq quyuqroq bo'lib qolgan bo'lsa, mo'yqalam bilan suv tomizib *suyultiriladi* va aksincha, suyuqroq bo'lib qolgan bo'lsa, *ho'l* mo'yqalam bilan bo'yoq olib qo'shiladi. Bo'yoq qog'ozda juda *ham* suyuq qilib ishlatilmog'i lozim. Bo'yashda mo'yqalamni yuqoridan boshlab chapdan *o'ngga* qarab yurgiziladi.

Mo'yqalam ko'tarib olingach, darhol idishdan bo'yoq olib chapdan hozirgina bo'yalgan yuzaga mo'yqalamni parallel ravishda surtiladi. Mo'yqalam yurgizib bo'yalgan yuzada bo'yoq tegmagan joy qolmasligi kerak.

Akvarel bilan bo'yalgan qog'oz bir oz qiya holatda tursin. Bu ortiqcha bo'yoqning qiya tomonga oqishi uchun qilinadi. Oqib tushgan bo'yoqlarni olib tashlamasdan keyingi galda ishlatib yuborish kerak bo'ladi. Qog'oz qiyaligi shunday bo'lishi kerakki, unda bo'yoq o'zi oqib ketaversin, mo'yqalam esa uni faqat to'g'rilab bermog'i lozim. Ranglarni asta-sekin kuchsizlantirib borish yoki qatlam rang ustiga ikkinchi qatlamni quyish *«yuvist» (отмывка)* uslubi deb nomlanadi.

Ishning oxirida bo'yaladigan yuzaning pastki chegarasida bo'yoqlar yig'ilib qolsa toza mo'yqalamga shimdirib olinadi.

Akvarel bo'yoqlar bilan ishlash usullarini mukammal o'rganishning ishonchli vositalaridan biri – natyurmortlar bilan ishlashdir. Dastlabki natyurmort ishlashda bir-biridan rang jihatidan keskin farqlanadigan aniq rangli narsalardan tanlash kerak. Qo'yilgan natyuijnortning barcha talabalarga ko'rinarli bo'lishiga va kerakli miqdorda yoritilishiga e'tibor berish zarur. Ma'lumki, yon tomonidan yoritilgan narsalarning shakli, hajmi, aniq ko'rinadi.

Natyurmort qo'yilmasi qalamda tasvirlangach, narsalarning aniq (lokal) rangida bo'yoq eritmasi bilan qoplab chiqiladi. Narsalardagi soya-yorug' va reflekslarning kuchi taqqoslanib ish davom ettiriladi. Talabalar qo'yilgan natyurmortni yaxlit ko'rishi, narsalar va fon (orqa sathi) orasidagi farqlarni sezishi kerak. Ishni ehtiyotkorlik bilan boshlash hamda metodik izchillikda oxiriga yetkazish lozim.

References:

1. S.F. Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent. 2012.
2. Oripov B.N. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2013.
3. Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'rgatish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2004.